

medlemsblad for

Austmarka Historielag

JUL 1994

Nok et aktivt historielagsår går mot slutten. For første gang har laget utadvent aktivitet i vinterhalvåret, vi tenker på Åpent hus. Det vil nok fortsette i en eller annen form etter nyttår også.

I bladet denne gang kan vi, foruten lagsstoff, lese om Jacob Juel, Lauritz Tangen og om to 100-åringer på Austmarka. Vi har flere eksempler på kunavn, nytt fra historien om kirkeklokkene, og en gammel vise om å være militær på Ulven ved Bergen.

Så har vi det vanlige juleønsket: betal den lave medlemskontingenten raskt.

Vi ønsker alle våre lesere en
RIKTIG GOD JUL!

Nr. 63 Desember 1994

NYTT FRA LAGET

Finlandstur til sommeren

Mandag 17. juli går sommerturen til Finland. Rautalampi i Savolax er reisemålet. Dette blir et etterlengtet gjensyn med Rautalampi for dem som var med på turen i 1982, og nye reisende har noe å glede seg til.

Finnskogreiser er arrangør, og turen går over 7 dager og 6 netter. Prisen blir kr 3660,- i dobbeltrom på hotell/dobbeltlugar og halvpensjon.

Nærmere detaljer om turen kommer i neste nr.

Gaver til laget

Rasjoneringskort fra Hildegun Sæthern.
Takke, lemfelle og paukmjal fra Jørn Nabben.
Smedtang fra Sikåa gitt av Knut Oppegaard.
Vevskje fra Reidun Roos.
På Austmarkadagen i sommer fikk laget 600 kr i gave fra Austmarka poståpneri, som var inntekt ved salg av pins.

Nye medlemmer

Fra Austmarka: Gunnar Paulsen, Svein Egil Sjøviken, Anne Nordfjell, Kent Åke Linnerud, Kari Sandhalla.
Fra Kongsvinger: Jan Dalbakk.

Åpent hus på tunet

I skrivende stund har vi hatt åpent hus 4 søndager på tunet. Antall besøk har vært innpå 100, noe vi er godt fornøyd med. Siste dag med åpent hus før jul er søndag 11. desember kl. 16 - 19.

Arbeidet på tunet

I løpet av høsten har vi fått utført ytterligere en del arbeid på bygdetunet. Kjell Strandli og Sverre Ruud har arbeidet en måned og satt opp fjøs.

Vi fikk et fjøs i Øvre Varaldhøgda av Jørn Nabben. Dette så brukbart ut, men viste seg ved nedriving å være for dårlig. Redningen ble John Torp som

eier Nedre Varaldhøgda. Der stod et tilsvarende fjøs/stall av bedre kvalitet, og Torp sa ja på stående fot da vi spurte om å få det.

Lignende giverglede har vi også møtt av andre ved arbeidet på tunet, bl.a. Eivind Pramm og Terje Lindkjølen som har gitt tømmer, Anders Kolbjørnsrud har gitt bord, Kjell Sørmoen kabber til låvebru og Arne Gunnarsbråten har kjørt grus. Alt dette gratis. Dessuten har styrets medlemmer hatt en mengde dugnadstimer.

Nå står fjøset på plass ved siden av låven, låvebru er bygget og butrapp på plass. Uthusene har fått dører, og murpipa er kledd med gråstein. En testamentarisk gave ved Andreas Evensens død gjør oss i stand til å installere fast opplegg for strøm på tunet.

KIRKEKLOKKENE PÅ AUSTMARKA

Forhistorien om kirkeklokkene på Austmarka er sikkert godt kjent for de fleste.

Det som er lite eller ikke kjent i det hele tatt er at det til å begynne med ble hengt opp ei klokke.

Olav Erichsen, som er barnebarn av Rudolf Erichsen, som ga klokkene, sier at det alltid er fortalt innad i familien at det ble gitt og montert ei stor klokke, men det viste seg at den var for stor slik at ved bruk gynget hele tårnet. Den måtte tas ned, og vi fikk de to som henger der i dag.

Grunnen til at klokka var så stor, og at vi senere fikk to, kan vi vel gjette oss til henger sammen med at den skulle høres like til Vastaberget.

Arve Haugen

KUNAVN

Signe Gylterud har sendt oss ei liste med kunavn fra Gylterud-grenda:
Rølla, Dulla, Krone, Baslin, Rosa, Snella, Kranstin, Brandros, Brandgås, Raja, Dokka, Brita, Bella, Blomkinn, Trulte, Rausi, Blomme.

NORDMANN I SVERIGE PÅ 1700 - TALLET

En interessant og fargerik person som betydde mye for befolkningen i Gunnarskog og Bogen - våre naboer på svensk side - på 1700-tallet var Jacob Juel. Han var sønn til justitieråd Niels Christian Juel og født i Christiania i 1744. Juelfamilien var dansk.

I følge beretningen ble Jacob Juel anklaget for underslag i statskassen i 1783. Jacob ble arrestert i 1784 og innsatt på Akershus Festning

Takket være bekjentskaper med innflytelsesrike personer i Christiania greide han å flykte til Sverige. Det var ordnet med hester på passende steder etter fluktruta, og natten mellom 15. og 16. september 1784 rei Jacob sammen med to tjenere over til Sverige. Det sies at under flukten hadde de skodd hestene bakvendt for å lure forfølgerne.

Jacob Juel fikk foretrede for kong Gustav 3. og ble svensk statsborger. Med lånte penger, og penger han hadde overført til Sverige etter underslaget, kjøpte han opp sagbruk, møller og spikerverk i Gunnarskogområdet. Allerede under sin første tid som brukspatron, anla Juel en enbladet sag i fossen ned til Varaldsjøen. Det var ca. 1790.

Det gikk svært bra med industrivirksomheten i mange år. Men fra begynnelsen av 1790 kom det sju harde år grunnet mangel på vatn og råvarer.

Den 27. januar skriver han til søsteren Karen bl.a.:

"Beste Syster! - men nu kommer vor Herre just da vi staar i beste kiørsel og tager bort alt vort foere (føre), siden nyt Aar har her bestandig regned saa nu er her Sommer, ingen Iser mer kiørendes - jeg benyttede mig af foeret og fik over till VINGER circa 500 sktt. Tak Jern, tillige med noged Spiger og Plaader".

Den 7. juni 1796: " Det er nu det 7:e Aar som jeg ej har Smid mer än det halve av hvad jeg burde allene for saadane aarsager som jeg er uskyldig,

nemlig Vand Mangel om Sommeren og ingen Kulde og Snee nogle Vintrer, og andre igen for megen Snee".

Juel døde 21. april 1800 med godt ettermæle som industrimann og samfunnsborger.

Det er delvis med tanke på de siste årene vi har opplevd klimatisk at jeg tar med ovenstående. Vær- og føreforholdene minner mye om de tilstandene Juel skriver om for 200 år siden. Det ser ut som om milde vintre kommer og går. På Juels tid var det ingen som snakket om ozonlag og drivhus-effekt - så hva skal en tro?

Kilde: "En bok om Gunnarskog". Utgitt av Gunnarskog kommun.

Oddvar

100-ÅRINGER PÅ AUSTMARKA

Blant lagets avisutklipp, som kan sees i Bråtastua, kom jeg over omtaler av to 100-åringer i bygda. Det kunne kanskje være artig å finne ut hvor mange austmarkinger som har nådd denne alderen. Her begynner vi med disse to, vet du om flere, så la oss få høre om det.

På søndre Austmarka har vi Syver Haakerud som ble født 3. mai 1831 og døde 15. februar 1932. Han ble født på Skullerud, men familien flyttet til Holmby, der Syver vokste opp. Han kjøpte Håkerud, og slet seg opp fra beskjedne kår, til gården ble en av de bedre i bygda.

I hans ungdom var det ikke butikk i bygda, og derfor gjorde mange en reise til Kristiania for å handle. Da ble det kjøpt varer som bygg, salt, sild, kaffe, sukker og tobakk. En slik reise tok minst en uke. Når det var dårligere tider, måtte mange ty til barkebrød, og Syver har vært med på å tilberede

og spise barkebrød. Han tok nok ingen skade av det, for som 100-åring gikk han lange spaserter. I omtalen i avisen står det at han var både legemlig og åndelig frisk, og hadde krefter som mang en moderne ungdom kunne misunne ham. Det står videre at han var av en livskraftig slekt, der alle levde til de ble fra 70 til 90 år gamle.

Bildet ble tatt da Syver var 99 år gammel!

Anne Skullerudseter ble over 102 år. Hun ble født 4. februar 1840, og døde 28. april 1942. Hun var fra Hersjøvika, der foreldrene var husmannsfolk. Det var en oppvekst i stor fattigdom i en barneflokk på syv. Hun fortalte at hun hadde gått på skole bare en dag, men at moren hadde lært henne å lese. Også hun spiste barkebrød i blant i sin barndom, ellers var det ofte fisk på bordet i Hersjøvika.

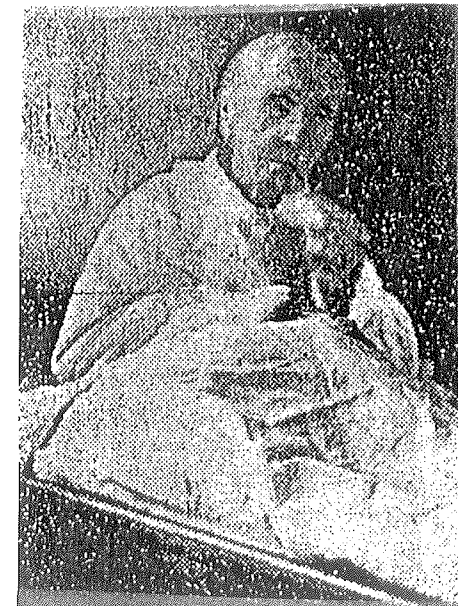
22 år gammel ble hun gift og bosatt i Skullerudsetra, også en husmannsplass, og her hadde hun et langt og strevsomt liv. Hun fikk 10 barn, men 8 av dem døde unge, den eldste ble 12 år. I bygdeboka kan vi se at det døde barn i 1865 - 68 - 69 - 76 (to stk.) - 78 og 82 (to stk.). I 1869 døde ei jente på 4 år av forbrenning. En morgen Anne kom fra fjøset sto jenta utafør døra med klærne i brann. I forfjamselsen slo Anne melka over henne, og da falt klærne av henne. Anne måtte gå att og fram på

golvet med jenta og syng. Hun gråt og sang. "Gråt itte mor, det gjør itnå vondt," sa jenta. Hun døde dagen etter. Vi kan bare ane hvilken tragedie det er for en mor å sitte ved 8 barns dødsleie.

Butikkveien var lang også for Anne. Lenge var nærmeste handel på Høiby, senere ble det butikk hos Hans Gran.

I 1921 ble Anne nesten helt blind, og holdt senga de siste 12-13 årene. Da var det svigerdatteren Laura fra Varaldhøgda som pleiet henne.

Jeg husker så vidt Anne, der hun satt i senga med kritt pipa si, akkurat som på bildet. For røyke gjorde Anne så lenge hun levde!

F.Å.

LAURITZ TANGEN - EN KULTURPERSON I BYGDA VÅR

Lauritz levde fra 1886 til 1964. I årbok for Glåmdalen fra 1987 har Olav Sæta skrevet om ham. "Ein felespelemann og musikkarven hans" er undertittelen på artikkelen.

Jeg tror det er få i bygda i dag som kjenner Lauritz og vet hvilken innsats han gjorde som en lokal kulturformidler. Det er derfor fristende å lage et utdrag av Sætas artikkel for at leserne skal bli kjent med denne sambygdingen fra Tangen i Masterudkrets. Sæta starter med følgende:

"Han Lauritz var ein så livat og god spelemann, og så var`n ein noe kunstnerisk type," sa ein som

kjende han godt. Og eit blikk bakover i slekta fortel at både personlege drag og dei musikalske evnene trulig var ein arv. Mange i slekta spela. Faren, Ole Rundhaug, blir i bygdeboka frå Austmarka omtala som "tusenkunstneren og spillemannen", og morfaren var Anders Walstrøm, rosemålar, kunstmålar og spelemann frå svensk side. Ennå finst eit takmaleri han laga i 1841 i eit hus på Austmarka." (Dette takmaleriet er trulig i huset til Henry Tangen der Liv Solbergseter bor nå).

Kjeldene Lauritz kunne ause av.

På Finnskogen var det noen svært framstående spelemenn som førte den gamle dansemusikken vidare, og tok del i omforminga av dei nye dansane og slåttane utetter 1800-talet.

Legendariske er Halteguten, eller Ola Porkkala frå Grue Finnskog, og Lumiansguten, eller Lomiærs-Per frå Mangen på svensk side. Mange av slåttane som Lauritz spelte, er knytte til desse karane. Noe yngre enn desse var Anders Tomta frå Austmarka som var fødd i 1828 og utvandra til Amerika omkring 1880. Vais-Lars er ein annan omtala felespelar frå same tid. Den før nemnde Anders Walstrøm var og mellom dei som førde musikken vidare, og desse var dei nærmaste kjeldene som Ole Rundhaug og sonen Lauritz kunne ause av.

Lauritz song mange av visene som var i bruk på Finnskogen. Noen er skrivne ned etter han, men ingen er tekne opp på lydband. I somme av desse visene var framleis det finske språket i bruk.

Lauritz hadde ein solid musikalsk ballast da han tok til å spele til dans i heimtraktene sine først i dettehundreåret.

Debut som spelemann omkring år 1900.

På den tid fanst ikkje noe forsamlingshus i desse traktene, så dansen gjekk enten utandørs eller i dei små heimane bortetter der dei hadde ei høveleg stue.

Da var Lauritz oftast åleine om å spele, og det prega måten han spela på. Han forma ut musikken på ein personlig måte, og hadde klar danserytme og god klang i fela. Men det hende han spela i lag med andre, t.d. Harald Larsmon og Sigurd Masterud på fele og cello.

Så kom det forsamlingshus i bygdene. Skyttarlaget sette opp lokalet Baldrus, truleg i 1914. På same tid vart ein- og toraders trekkspel tekne i bruk og vart snart populære danseinstrument. Lauritz spelte nok atskillig dansemusikk på Baldrus han og, somme gonger i lag med kona Tora på zither. Men frå 20-åra vart musikken hans rekna som gammaldags på danselokala. Det kromatiske trekkspellet og Calle Jularbo-musikk slo best an.

Frå no vart heimen til Lauritz møtestad for dei litt eldre som ville høyre han spele og fortelje. Spurde noen etter musikk, var fela fort framme. Da var det helst i veslestua på Tangen dei heldt til, og der kunne spelet og praten gå heile kvelden og natta med.

For dei interesserte var dette ei heilt spesiell oppleving, ein kulturell underholdningskveld av dei sjeldne. Noe av dette går fram av opptaka, og blir sterkt understreka av dei som var med. "Du må se det som foregår i musikken," sa han ofte. Om ein mindre engasjert tilhøyrar spurte etter ein slått meir som tidtrøyte, kom temperamentet fram: "Å ska du høre den etter som itte kan se musikken?"

I krigsåra 1940-45 var det slutt på offentlige danser, men heime hos Lauritz kunne dansen gå somme tider likevel. (Han tok aktiv del i flyktningetransporten over Austmarka for å nevne det.)

Ute på speling att.

Lauritz var oppteken av alle sider ved finnekulturen, og han var ein etterspurd spelemann ved samankomster av alle slag i dette arbeidet i Solør og Wårmland. Ein og annan gong var Lauritz framleis med på dansespel på Austmarka, i lag med Henry

Tangen på gitar, Anders Tangen og Arvid Lindblad på trekkspel. Dei kalla seg "Vi kan", og spelte helst litt nyare gammaldans i slutten av 1930-åra.

Ei viktig hending for bevaringa av denne musikken fann stad i 1953. Til filmen "Finnskog og Trollskap" vart det ønska lokal musikk, og Lauritz Tangen spelte inn og fortalde på lydbånd. Heldigvis har vi opptaka med Lauritz, og dei er ei gullgruve for oss som er opptekne av den gamle musikken i desse traktene.

Sæta forteller at disse opptakene var hans første møte med folkemusikken omkring stedet der han vokste opp, nemlig Kongsvinger. Opptakene åpnet døra til en heimlig feletradisjon han ikke ante fantes. "Og for eit spel, framifrå slåttar spelte med nerve og intensitet," sier han vidare.

Lauritz kunne fortelle bakgrunnen for slåttene han spilte, og Sæta viser til følgende: Om "Trollspringaren" eller "Jenta i Nese", fortel Lauritz: "Det var ei nissejente, eller ei trolljente som sang denne slåttten. Ho gikk i ei eng og drog ei bitte etter sæ, ei mjølkebitte, den drog a' etter sæ i eit snøre, det ville si det samma som ho skulle trække mjølka ifrå han som åtte enga og te sæ sjøl, altså trølldom."

Jeg har i ovenstående forsøkt å trekke ut det mest karakteristiske ved Lauritz, men i Sætas artikkel står atskillig mer om folkemusikken og den betydningen Lauritz hadde for å bevare denne del av kulturarven i bygda og distriktet.

Ei oppgave vi nå har i Historielaget blir å få kopier av opptakene med Lauritz. Disse befinner seg i arkivene til NRK, og jeg håper det lar seg gjøre å få kopier. Som et lite apropos kan jeg nevne at i Perm A med bilder finnes ett av Lauritz sammen med folkemusikksamleren Myklebust fra NRK. Bildet er tatt ved Masterudskolen på midten av 1950-tallet.

Oddvar.

ULVENVISEN

Visa er hentet fra den håndskrevne viseboka til Jørgine Melby. Anna Haugen fant den da hun ryddet i Paradis, og jeg har fått kopier av Arve Haugen. Visa er på 18 vers, og ble nedskrevet 19/7-1920. Ulven var en ekserplass ved Bergen. Vi tar med så mange vers vi får plass til.

En stump vil jeg synge om os militær,
om hvordan vi liker os i Norges hær,
jeg er ingen dikter men tolke jeg vil
for dere hvordan det går til.

En dag utpå høsten vi utrykket blev,
og trøstig vi alle da lagde i vei,
vi reiste til moen for at ta imot,
og siden til Bergen vi drog.

Til Ulven eksisplads vi var kommet frem
for der at berede vort fremtidens hjem,
vi dytta madrassen så godt vi forstod
og siden os søvnen bedrog.

Av maten vi får her det jeg sige vil,
så mange slags doser man her laver til
av tørre poteter og ældgammelt kjød
den maten den bliver så sød.

Om lørdan dem siger at man koker grød,
en kop utav vand som er farvet lit rød,
en tomme med pølse og poteter to,
som oftest er pølsen ei god.

En nat utpå vinteren det blev slået alarm,
det halve av Bergen og mer stod i brand,
den store ulykke vi godt skue fik
da vakt vi ved brandstedet gik.

Nu er vi da endelig kommet på vakt
skarp utkik må holdes har kapteinen sagt,
thi vi skal jo vokte på landet for dem
som sover så sødt i sit hjem.

Neutral må man være på alleslags ting,
og ei man kan tenke på piker og vin,
men når vi hjem kommer vi tar os en dram
og tager vår pike i favn.

Adjø jeg vil sige til alle og enhver
som viser vil synge og er militær,
jeg håber de får et forståelses blik
hvordan rekrutter det fik.

Og tænk på en menig som røkter sin dont
og står på sin plads om nu veiret er ondt,
og skjenk og en tanke hver kvinde og man
som elsker sin konge og land.

Vort underbefal jeg ei omringe skal,
for det har jo været bra iallefall
de faste sjersjanter som vi har hat her
og ei av befalskurset er.

Af Officerer som vi har hat her,
den ene har reist og den anden tat fat,
men nu har vi fåt en som greie os kan,
med barter og briller så stram.

Vi skulde jo vokte vor neutralitet,
og at han den greier, Sagen jeg vet,
om hundrede år kaptein Sagen jeg tror
i frelserarmeen er Major.

P.S. Jeg tror visa kan synges på melodien til
Visen om Bergensbanen!

F.Å.

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:
Finn Åberg
Meltzersgt. 3
0257 Oslo
Tlf. 22 44 54 52

Medlemskap koster 50 kr. året.
Betales til
Austmarka Historielag
2224 Austmarka
Postgiro 0814 3552056

Trykt i 250 eksemplarer